
ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Отримано: 5 лютого 2024 р.

Прорецензовано: 26 лютого 2024 р.

Прийнято до друку: 1 березня 2024 р.

e-mail: Svitlana.Novoseletska@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3546-5791>

e-mail: nataliia.shapran@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7998-4521>

e-mail: tetiana.yakovchuk@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6520-2139>

DOI: 10.25264/2519-2558-2024-21(89)-3-6

Новоселецька С. В., Шапран Н. В., Яковчук Т. В. Соціолінгвістичні засади історичних етапів становлення діалектів в англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2024. Вип. 21(89). С. 3–6.

Новоселецька Світлана Володимирівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри англійської мови та літератури,
Національний університет «Острозька академія»
Шапран Наталія Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
Національний університет «Острозька академія»
Яковчук Тетяна Володимирівна,
викладач кафедри міжкультурної комунікації,
Національний університет «Острозька академія»

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ІСТОРИЧНИХ ЕТАПІВ СТАНОВЛЕННЯ ДІАЛЕКТІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті аналізуються особливості вживання діалектів в англійській мові. Діалектологія, якій приділяється значна увага, вивчає не тільки фонетичні, граматичні та лексичні особливості окремих діалектів, а й взаємозв'язки між діалектами. Вивчення сучасних діалектів в основному проводиться шляхом інтерв'ю з респондентами (різної статі, віку та соціальних відносин), принцип, який слід вважати найбільш яскравим методом спостереження та безпосереднього вивчення використання живих діалектів у мовах, про які йдеться. Дослідження давньої діалектичної лексики часто базується на досить нестійких засадах – наявності в тій чи іншій мовній пам'ятці поодиноких лексем, діалектна приналежність яких є досить суперечливою.

Ключові слова: діалектологія, лінгвістичні карти, картографія, англійські діалекти, міждіалекти, аналіз.

Svitlana V. Novoseletska,
PhD in Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of English Language and Literature,
The National University of Ostroh Academy
Nataliia V. Shapran,
PhD, Senior Teacher, Department of English Language and Literature,
National University of Ostroh Academy
Tetiana V. Yakovchuk,
lecturer of Department of Intercultural Communication,
National University of Ostroh Academy

SOCIOLINGUISTIC PRINCIPLES OF THE HISTORICAL STAGES OF THE FORMATION OF DIALECTS IN THE ENGLISH LANGUAGE

The article analyzes the peculiarities of the use of dialects in the English language. Dialectology, to which is given considerable attention, studies not only the phonetic, grammatical and lexical features of individual dialects, but also the relationships between dialects. The study of modern dialects is mainly conducted through interviews with respondents (of different sexes, ages and social relations), a principle that should be considered the most vivid method of observing and directly studying the use of living dialects in the languages. The study of ancient dialectic vocabulary is often based on rather unstable foundations – the presence of single lexemes in one or another linguistic monument, the dialectal affiliation of which is quite controversial.

Keywords: dialectology, linguistic maps, cartography, English dialects, interdialects, analysis.

Актуальність теми дослідження - визначається необхідністю узагальнювати і вичленити етапи, що сприяли утворенню діалектів. Ведуться теоретичні роботи з діалектології й донині, в тому числі (М. Маковського Вивчення діалектології.

«2015's Modern English Territorial Dialects of Great Britain»). На нашу думку, історія вивчення діалектів кожної мови дає цінну інформацію. Не лише для бездоганного знання коріння, минулого та сьогодення мови. Додатково дозволяє оцінити та зрозуміти унікальні аспекти становлення та розвитку літератури, різні соціальні та професійні діалекти, мовний стандарт, територіальні діалектні моделі, вербальну комунікацію.

Дослідженням діалектів англійської мови займалися такі, як. В. Аракін, І. Іванова, Б. Ільш, Ю. Костюченко, Т. Расторгуєва та інші. Поняття діалекту набуває значення в сучасній філології. Цю проблему безпосередньо вивчали діалектологи І. Гальперіна, Г. Хенне, М. Хорке, Г. Серед редакторів Г. Мозер, І. Пастух (Еманн), С. Соколовська, М. Фахурдінова, Т. Шиппан, В. Хомяков, К. Якоб. Досі існує деяка невизначеність, щодо значення «діалекту». Новітній діалект описує відомий мовознавець В. Слістратов у своїй збірці «найновіший мовний варваризм».

Метою нашої статті – є з'ясувати засади історичних етапів розвитку ті становлення діалектів в англійській мові. Для реалізації **мети** важливо виконати наступні такі **завдання**:

- дослідити явища діалекту та соціалекту;
- визначити і проаналізувати основи історичних діалектів в англійській мові;

Виклад основного матеріалу дослідження. Діалектологія (лінгвістична географія) – це розділ мовознавства, до задач якого входить вивчення різновидів (варіантів) певної мови, яка використовується більш чи менш обмеженою кількістю людей, пов'язаний територіальною і одночасно соціальною чи професійною спільністю. Діалектологія вивчає не тільки фонетичні, граматичні і лексичні особливості того чи іншого окремого діалекту, але й взаємні контакти між діалектами, а також «вирівнювання» діалектичних відмінностей під впливом літературної норми, чи навпаки, зміни, які виникли в літературному стандарті під впливом діалектів.

У зв'язку з цим до задач діалектології входить визначення території (поширення) подібних за формою і значенням явищ фонетики (ізофони), граматики (ізоморфи), лексики (ізолекси) і семантики (ізодеми), не лише в межах певного діалекту, але і в рамках суміжних чи несуміжних областей і нанесення їх на географічні карти, які в цьому випадку носять назву *лінгвістичних карт*. (Федорчук:2015: 173 с.)

За допомогою карт певних мовних явищ виокреслюють ізоглоси-лінії, які виділяють кордони певних територій, на яких ті чи інші явища мають подібну реалізацію. При цьому на карти можуть наноситися як більш загальні, так і більш окремі різновиди явищ, що існують на певній території. Варто зазначити, що різні явища можуть мати на карті неоднакову ступінь визначення територіального поширення (особливо у випадку лексичних явищ). Далі ізоглоси асоціюються в пучки за ознакою схожості мовних явищ на тій чи іншій території, яка виділена цими ізоглосами. При цьому ізоглоси зливаються в один скрипт не лише за загальною схожістю ознак, але й з врахуванням того, щоб територія поширення явища, виділена ізоглосами, на один і той же бік від ізоглос, сполучених у скрипти. (Barth:,1982: 159-170 p.)

Подальше дослідження діалектів передбачає співставлення подібних ознак між деякими пучками ізоглос і разом взяті, вони виділяють території, зайняті говірками, які за певними ознаками можуть бути протиставлені говіркам інших територій. У цьому випадку цікаві, наприклад, лексичні ізоглоси між північними і південними графствами Америки, встановлені Х.Ортоном (Ліде) і Е.Дітом (Цюріх) на основі повного польового дослідження цих територій в 1962–1963 р.р. В опублікованих матеріалах (5 томів), що охоплюють діалекти шести північних графств, а також деяких південних графства, містяться відповіді інформантів на запитання авторів (в праці вказується вік інформантів, професія, місце народження, стать і особливості індивідуальної вимови і вживання слів). Матеріал, представлений у вигляді збірника діалектних синонімів з зазначенням територіальних варіантів вимови, а також морфологічних і синтаксичних особливостей вживання розглянутих слів. Дещо раніше подібне дослідження діалектів Шотландії було зроблене А. Макінтошем.

Розглянемо деякі з лексичних ізоглос, встановлених відповідно до збірника О. Ортона і Е. Діта. В південних графствах виявлені наступні синоніми, що означають «свинарник»: pig's house (pig's) lewze, pig round, pig – stall, pig's – crow; в північних теж поняття виражається словами: creeve, muchlugh, hull, cree-sty. Поняття «точильний камінь» в південних графствах передається синонімами: balker, bat, burr, rifle, ribber, suggs, а в північних -bull, flee-, lea-, sand-, stone, stroik. Поняття «димова труба» в південних графствах виражається синонімами: chimney (stack), flue tun, а в північних -chimlet, lum. Поняття «вила» в південних графствах передається словами: evil, prongs, forks, а в північних – forks, grip. Поняття «картопля» в південних графствах виражається синонімами: murphies, spuds, chitties, potatoes, а в північних – лише potatoes. Можна виділити наступні специфічні лексеми північних графств: get high, get off «зіпсуватися» (про м'ясо); juice «ножиці» (для стрижки овець); petch «чайка»; piggin «корито»; reading «жир»; slape «лисий»; spliced «одружений», suggan «мотузка»; sukey «чайник». В південних діалектах специфічними є, наприклад, лексеми: get pindy, get sticky «зіпсуватися» (про м'ясо); bailyн «коровник»; bever «легкий сніданок»; blewits «гриби»; dodman (hodman) «равлик»; helve «гльчик»; irritable «кмітливий»; piers «червоний черв'як»; risk «ячмінь на очі»; throng «зайнятий» (busy) та ін. (Кухаренко: 2000:160 с.)

До завдань діалектології входить також вивчення коливань лінгвогеографічних кордонів і виявлення історичних і синхронних причин виникнення, існування, збереження і зникнення тих чи інших особливостей різних варіантів мови (літературного стандарту, соціальних і територіальних діалектів) на певній території чи в різних ареалах. Надзвичайно важливим в даному випадку є вивчення взаємодії, контактування вказаних мовних стратифікацій, аналіз субстратів, суперстратів і т.д. (Eemern: 1997:208-229 p.)

На нашу думку, картографування давньоанглійських діалектних особливостей базується головним чином на вивченні мовних документів, належність яких до того чи іншого регіону може бути доведена: в цьому випадку особливо важливе співставлення максимально великої кількості різних (за жанром, місцем походження і ін.) мовних пам'яток. Велике значення для встановлення ареалу поширення тих чи інших явищ в давніх діалектах і особливо незрозумілих значень слів, які рідко зустрічаються має вивчення давньої і нової топонімії. Крім того, аналіз топонімії в деяких випадках дає можливість встановлення слів, які не зафіксовані в мовних пам'ятках як самостійні лексеми (Cohen: 1975:669-684 p.)

Сучасні діалекти вивчаються переважно шляхом опитування інформантів (різноманітних за статтю, віком, соціальними відносинами). Найбільш показовим способом спостереження і безпосереднього дослідження живого діалектного вживання в зв'язній мові слід визнати принцип, сформульований відомим американським лінгвістом В. Лобовим для соціолінгвістики,

але не менш важливий і для лінгвогеографії; так як соціальні явища неможливі без вивчення територіальних, а територіальні тільки тоді набирають лінгвістичної ваги, коли вони досліджуються на фоні соціальних. Цей принцип стверджує: “Для того, щоб отримати дані, важливі для лінгвістичної теорії, потрібно спостерігати, як люди розмовляють, коли за ними не спостерігають”.

Але для отримання більш детальної діалектної характеристики найефективнішим методом все ж залишається анкетне опитування, при якому використовується набір запитань діалектоносців. Ці збірники містять запитання про основні мовні засоби, що використовуються для визначення діяльності носіїв діалекту, тобто запитання про назви предметів, тварин та найбільш звичні види діяльності, пов’язані з їхнім способом життя, який переважно стосується сільського життя.

Запитання, які пропонуються інформантам, направлені також на вивчення діалектних синонімів відділення слів більш вживаних від менш вживаних слів, а також слів, які виходять чи вже вийшли з використання, але ще не забуті носіями діалектів старшого покоління. Збірник, крім того, дає можливість виявити особливості вимови і граматики на тій чи іншій території.

На жаль, лінгвістичний атлас Америки поки ще не зібраний, ведуться лише підготовчі роботи по його створенню. Декілька карт ареального розповсюдження окремих слів в англійських діалектах Ольстера знаходяться в збірнику “Ulster Dialects”. Крім того, пізніше німецький діалектолог В. Фірекк видав 342 карти, які відображають особливості ареального розповсюдження окремих слів, словосполучень і деяких граматичних явищ в графствах середньої і південної Англії. Ці карти були складені ще в 1937–1938 рр. відомим лінгвістом Г. С. Ноуменом на основі повного діалектного дослідження зазначеного ареалу. Дослідження Г. Ноумена, опубліковані В. Фірекком, є фактично першою працею, в якій лексичний і граматичний матеріал англійських територіальних діалектів систематично протиставляється відповідному матеріалу американських діалектів. Е. Кольб видав фонологічний атлас північного ареалу Великобританії.

Вивчення діалектів дає безцінний і невичерпний матеріал не лише для проникнення в найглибші витoki мови, її історичного минулого, але й дозволяє оцінити і зрозуміти особливості становлення і розвитку літературної норми, різних соціальних і професійних говірок, а також мовних варіантів, що виникли за межами основної території поширення мови (наприклад, американського, канадського, австралійського варіантів англійської мови). Лише врахування діалектних даних відкриває можливість зрозуміти не лише так звані “відхилення” від правил вимови і граматики, але й самі ці правила, і можуть служити міцною основою для дослідження становлення і розвитку значень слів. (Emerent., 1987:333р.)

Слід підкреслити, як наголошували деякі автори, що місцеві діалекти не можна вважати «вульгарною мовою», якою користуються «неосвічені» люди. Таке судження є антиісторичним і не відповідає фактам, оскільки, по-перше, літературні норми, як правило, формуються на основі одного або кількох місцевих діалектів, по-друге, мовні особливості будь-якого місцевого діалекту не визначаються його вживанням. визначається «неуважністю» авторської мови, але суворими історичними закономірностями.

Було б примітивно і неправильно, уявляти мову носіїв як однорідну, утворену повністю з діалектизмів на всіх мовних рівнях (фонетика, граMATика, лексика) і у всіх мовних ситуаціях, як це робить, наприклад, Н. Хомський. Мова – складне соціальне явище, вона існує в людському суспільстві, в реальній, щоденній мовній практиці людей, що належать до різних соціальних, професійних, територіальних формацій. Широке поширення літературного стандарту по всій території Великобританії, міждіалектні контакти, вплив професійних і соціальних мовних зразків, характерних певним верствам мовців, вплив радіо і телебачення – все це в кінцевому результаті визначає мову окремих носіїв діалекту, яка і в межах однієї території є неоднорідна, як і в різних ареалах. Навіть мова окремих носіїв діалекту в межах одного селища чи спільності має свої специфічні особливості. Особливо слід відмітити, що постійний процес урбанізації великою мірою звужує і нівелює межі поширення територіальних діалектів і можливості їх розвитку. Це, однак, ні в якій мірі не зменшує, а, навпаки збільшує важливість вивчення ареальних діалектів для більш глибокого і неупередженого розуміння етимології, історії і теорії англійської мови. Ось чому цінність має кожна окрема діалектна лексема, кожне діалектне значення, фактична чи граматична особливість, незалежно від того, є вони на теперішній час живими, знаходяться в стадії відмирання чи вже вийшли з вжитку (Flowers: 1982:275-294 p.)

Ми поділяємо думку професора М. М. Гухман, який справедливо зазначає, що схематично можна виділити три історичні етапи становлення діалектів:

- діалект в умовах родинно-племінного устрою (діалект племені);
- діалект в епоху освіти давніх і середньовічних держав (період становлення народностей);
- так званий територіальний діалект в період формування і розвитку національних спільностей, коли діалект стає віджитою формою усного спілкування певних верств суспільства.

Відомо, що англійська національна мова сформувалась на початку XVI ст. на ґрунті лондонського діалекту. Основою цього процесу були ті значні зсуви в суспільному устрої Англії, які характерні для XVI ст. Немає сумніву в тому, що в донаціональний період в Англії могли існувати різні типи наддіалектних койне, хоча їхнє відношення до територіальних діалектів було іншим, ніж відношення сучасної літературної мови до місцевих говірок. Основними ознаками національної літературної мови, як стверджує академік В. В. Виноградов, є її тенденція до всенародності і закономірна нормативність як в письмовій, так і в розмовній формі. При цьому єдність і спільність розвитку діалектів тієї чи іншої мови можуть бути порушені в результаті дії різних факторів, в тому числі і екстралінгвістичних. Сюди відносяться: тривале збереження феодальної роздрібленості країни; двомовності, при якій функції державної мови належать чужій мові (наприклад, після скандинавського завоювання Британії), а місцеві діалекти рідної мови виявляються функціонально рівноправними в межах своїх територіальних кордонів; розпад початкової єдиної (економічно і політично) області поширення того чи іншого діалекту та ін. Діалектна роздрібленість на території Британії документально засвідчена вже в XIV ст.

Що ж стосується давньоанглійських територіальних діалектів (див. схеми територіального розповсюдження давньоанглійських і середньоанглійських діалектів), то слід мати на увазі, що йдеться про обмежену сукупність діалектних пам’яток того чи іншого жанру, які неоднаково співвіднесені одне з одним за часом написання (чи за часом виникнення рукописів, що дійшли до нас). В зв’язку з цим не виключена можливість того, що специфічні риси мови окремих

давньоанглійських пам'яток, що дійшли до нас є не діалектними, а хронологічними: вони можуть бути зумовлені не місцевим характером текстів, а відмінностями на час їх написання. Досить неточною залишається і ареальна локалізація окремих давньоанглійських пам'яток, в зв'язку з чим традиційний поділ давньоанглійських діалектів на англійські, усецькі і кентські здається досить відносним. (Балабін, 2002:313с.)

Взагалі в деяких випадках було б правильніше говорити саме про мову тексту (рукопису), що вивчається, і мову автора, а не про мову діалекту: пам'ятки, що дійшли до нас, звичайно, не можуть відображати повністю діалектну карту давньої Британії. Нарешті, слід відзначити, що у зв'язку з раннім відокремленням сакського діалекту і поступовим завоюванням ним керівного положення серед англійських діалектів цілком неминучим був його вплив на інші діалекти, що і відображається в мовних пам'ятках. (Зацний, 1998.-430с.)

Основна увага дослідників давньоанглійських діалектів зосереджена звичайно на аналізі фонетики (головним чином шляхом співставлення різних написів і їх відповідностей в окремих рукописах чи в топонімах) чи граматики (в деяких випадках шляхом співставлення давньоанглійських граматичних явищ з відповідним обігом в латинському оригіналі, якщо він був, або з матеріалом інших германських діалектів того ж періоду, на основі контексту). Вивчення діалектичної лексики давнього періоду звичайно стоїть на досить хитких засадах – наявність окремих лексем в тій чи іншій мовній пам'ятці, діалектна належність якої досить суперечлива.

Висновки. Таким чином, діалекти відіграли особливу роль у збагаченні словникового запасу стандартної англійської мови в останні десятиліття. Діалектизми – це лексика та фрази з конотативним забарвленням, які зазвичай використовуються в певних соціальних групах і широко вживаються в розмовній англійській мові, але не вважаються «стандартними» або літературними.

Діалекти часто залежать від соціального статусу, національності, професії та хобі людей, які ними користуються. Однак діалекти завжди більш виразні та точні, ніж загальноживана лексика. Діалектизми характеризуються своєю образністю та приматом репрезентативної функції над комунікативною. Завдяки надзвичайному багатству значень і різноманітності асоціацій, діалектизми виражають індивідуальність людини і є ефективним засобом передачі її думок і почуттів у найрізноманітніших ситуаціях.

Найголовніша вимога до новоутворених діалектних одиниць – це їхня милозвучність та експресивне забарвлення. Незалежно від того, як утворено діалектне слово, граматично чи фонетично правильно, воно завжди характеризується особливим співвідношенням матеріального значення та емоційного забарвлення, тобто більшою часткою емоційного забарвлення. Тому в англійській мові діалектизми використовуються для передачі експресії, емоційних станів, іронії чи презирства. Важливо зазначити, що діалектизми використовуються у всіх ситуаціях, окрім найнудніших, оскільки вони є результатом емоційного ставлення мовця до предмета розмови.

Література:

1. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу. К.: Логос, 2002. 313 с.
2. Єфімов Л. П., Ясінецька О. А. Стилістика англійської мови і дискурсивний аналіз. Вінниця. 2004. 240 с.
3. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя: Запорізький держ. ун-т., 1998. 430 с.
4. Зацний Ю. А. Сучасний англійський світ і збагачення словникового складу. Львів: ПАІС, 2007. 227 с.
5. Кухаренко В. А. Практикум з стилістики англійської мови (A book of Practice in Stylistics). Вінниця: Нова книга, 2000. 160 с.
6. Липатов А. Т. Сленг як проблема соціолінгвістики. М., 2010. 318 с.
7. Овчар О. Аспекти використання англійського та американського сленгу на прикладі телепередач. *Наукові записки: Серія Філологічна*. 2020. № 19. С. 45–48.
8. Федорчук М. М. Американський варіант англійської мови: історія та сьогодення. Львів: ПАІС, 2015. 173 с.
9. Brown P., Levinson S. Politeness: Some universals in language usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 345 p.
10. Cohen T. Figurative Speech and Figurative Acts. *The Journal of Philosophy*. 1975. № 72. P. 669–684.
11. Eemeren F. H. van, Grootendorst R., Kruiger T. Handbook of argumentation theory. Dordrecht: Foris, 1987. 333 p.
12. Eemeren F. H. van, Grootendorst R., Jackson S., Jackobs S. Argumentation. *Discourse studies: multidisciplinary study*. 1997. Vol. 1. L.: Sage. P. 208–229.
13. Flowers M., McGuire R., Birnbaum L. Adversary arguments and the logic of personal attacks. *W.G. Lehnert, M.H. Ringle eds. Strategies for natural language processing*. Hillsdale (N.J.); L.: Erlbaum, 1982. P. 275–294.

References:

1. Balabin V. V. Suchasnyi amerykanskyi viiskovyi slenkh yak problema perekladu. K.: Lohos, 2002. 313 s.
2. Iefimov L. P., Yasinetska O.A. Stylistyka anhliiskoi movy i dyskursyvnyi analiz. Vinnytsia. 2004. 240 s.
3. Zatsnyi Yu. A. Rozvytok slovnykovoho skladu suchasnoi anhliiskoi movy. Zaporizhzhia: Zaporizkyi derzh.un-t., 1998. 430 s.
4. Zatsnyi Yu. A. Suchasnyi anhlovovnyi svit i zbahachennia slovnykovoho skladu. Lviv: PAIS, 2007. 227 s.
5. Kukharenko V. A. Praktykum z stylistyky anhliiskoi movy (A book of Practice in Stylistics). Vinnytsia: Nova knyha, 2000. 160 s.
6. Lypatov A.T. Slenh yak problema sotsiolingvistyky. M., 2010. 318 s.
7. Ovchar O. Aspekty vykorystannia anhliiskoho ta amerykanskooho slenhu na prykladi teleperedach. *Naukovi zapysky: Seriiia Filolohichna*. 2020. № 19. S. 45–48.
8. Fedorchuk M.M. Amerykanskyi variant anhliiskoi movy: istoriia ta sohodennia. Lviv: PAIS, 2015. 173 s.
9. Brown P., Levinson S. Politeness: Some universals in language usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 345 p.
10. Cohen T. Figurative Speech and Figurative Acts. *The Journal of Philosophy*. 1975. № 72. P. 669–684.
11. Eemeren F. H. van, Grootendorst R., Kruiger T. Handbook of argumentation theory. Dordrecht: Foris, 1987. 333 p.
12. Eemeren F. H. van, Grootendorst R., Jackson S., Jackobs S. Argumentation. *Discourse studies: multidisciplinary study*. 1997. Vol. 1. L.: Sage. P. 208–229.
13. Flowers M., McGuire R., Birnbaum L Adversary arguments and the logic of personal attacks. *W.G. Lehnert, M.H. Ringle eds. Strategies for natural language processing*. Hillsdale (N.J.); L.: Erlbaum, 1982. R. 275–294.